

4.1 – בריות מיוחדות ומשונות (גודל)

א. חידושי אגדות, מהר"ל, ח"ג עמ' פח.

וראה עוד:

בן יהודע, ד"ה אורזילא, פירוש ע"ד הסוד.
 עיון יעקב על "עין יעקב", נפק"מ הלכתית בענין.

4.2 – מעלות שונות ללומדי תורה

א. פירוש על כמה אגדות, הגר"א, עמ' כט.

ב. אמת ליעקב, עמ' 68.

ג. מאמרי הראי"ה, ח"ב עמ' 427.

וראה עוד:

מהרש"א ד"ה לדידי חזו לי, פירוש ע"ד הדרוש על יהושע בן נון.
 יד יוסף על "עין יעקב", בענין הקנאה.
 עוללות אפרים, ח"ב עמ' תרכב ד' מדרגות היצה"ר.
 ליקוטי מוהר"ן יד, כבוד ושפלות.
 כרם פתחיה עמ' צז, פרט הכרם ג'.

4.3 – יחסי ישראל ואומות העולם

א. חידושי הריטב"א

וא. חידושי אגדות מהר"ל, ח"ג עמ' פז

ומ"ש רמא כופתא וסכר ירדנא. פי' שהראם הזה בריאה מיוחדת מכל שאר הנבראים בגודל כמו שהתבאר והיא על כל שאר נבראים ולכך סותם כופת שלו הירדן, ואם שהוא ראשון לנהרות א"י ונחשב בשביל זה ראשות הנהרות, מ"מ הראם הזה שהוא נבדל מן הנבראים, יציאתו, שהוא הפחות שבו, סותם הירדן. ולא זכר נהר פרת או נהר אחר מד' נהרות כי גם אלו נהרות יוצאים מן הנהר היוצא מן עדן שהעדן הוא נבדל מן התחתונים, ולכך אינו סותם רק ירדנא שהוא ראש לנהרת א"י.

ודע כי רבה בר בר חנה בא לאשמועינן ענין הנבראים המופלגים ויוצאים חוץ לסדר העולם. ובתחלה אמר גלי הים שהם מתרוממים למעלה מעלה, ודבר זה הוא יציאה מן הסדר הרגיל להיות לצד אחד. ואחר כך ענין הורמיז שהוא יוצא מן הסדר הרגיל להיות במהירות, ודבר זה בצד שכנגדו. ואחר כך זכר הראם שהוא יוצא מן הסדר הרגיל להיות בקומה, שלכך נקרא ראם בשביל קומתו, והוא מצד מיוחד. ואחר כך זכר את הפושקנצא שהוא עוף טמא יוצא מן הסדר רגיל להיות מצד מיוחד. וכל כוונת רבה בר בר חנה לזכור ענין הדברים שהם יוצאים מן הסדר הרגיל להיות. והם מחולקים לפי הצדדים. והבן הדברים כי הם דברים עמוקים מאוד.

4.2 מעלות שונות ללומדי תורה

בא. פירוש על כמה אגדות, הגר"א

אורזילא בר יומיה. כמ"ש רז"ל, חמרא אזיל למבעי קרני אודני דהוה ליה גזיזי מיניה (וסנהליון קו א'),² וענינו כי אמרו לגמור אינש והדר לסבור (סכת סנ א'),³ שנאמר שתי מים מבורך ואח"כ מבורך (פי' יע' א' ע"פ משלי ה, טו).⁷

ונראה שזהו שכתוב, בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו (לכריס ג, יז), כי נאמר רוב תבואות בכח שור (משלי יז, ד) כמו שאמרו, תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם את עצמו כשור לעול וכחמור למשא (פי' ס' כ"ג), שור לעול לישא מה ששמע מרבו, וזהו בכור שורו הדר לו, הדר הוא לגמור מרבו כשור לעול, ואח"כ וקרני ראם קרניו במשא ומתן של פלפול, כמו שאמרו, בעלי קרניים (כלכות סנ א'), שמנגחים בתורה, וכן בעלי תריסין (כלכות סנ כ'), כמרות לו א', ופי' כרש"י, הכל משל על הפלפול, והוא הדרה והוא זיוה של התורה, שממלא כריסו בתחילה מקרא משנה גמרא בבלי ירושלמי תוספתא מכילתא ספרא וספרי וכל הברייתות, ואח"כ עוסק בשמוש ת"ת להסביר קראי בפלפול חברים.

ועל המשנה סדר הלימוד, ולומד בתחילה לידע האיך לפלפל ואינו יודע משנה אחת כצורתה אמרו רז"ל, חמרא אזיל למבעי ליה קרני, לידע האיך לנגח בקרני הברזל מחמת קנאה, אודני דהוי ליה גזיזי מיניה, גם מקצת תורה ששמע בנערותו אבד גם כן.

וזה אמרו האי אורזילא בר יומא, הוא הראם שעליו נאמר קרני ראם קרניו בר יומא, פי', ביום הראשון שהתחיל ללמוד הוא צועק ומפרכס כמו הגדולים אשר בארץ.

א כני' הע"י וכן מוכח מבאהגר"א, ובס"ש: ארבע.

ב פי' חמור אחד הלך לבקש לו קרנים, בסוף גם האזנים שהיו לו נחתכו לו, ובס"ש איתא "גמלא" במקום "חמרא".

ג פי' ילמד אדם ואח"כ ירש, וכע"ז בע"ז יס א': ליגרס איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר וילמד האלס כדי לכסוף וישום אפי"פ שזוכה מה שלמד אפי"פ שאינו מבין מה הוא (אומר).

ד פי' מתחילה שתי מים מתוך בורך (מים מכונסים והיי' מקורם תרכוש לך בקיאות בתורה), ואח"כ ונחלים מתוך בארץ (ואח"כ תשתה מי באר הנובעים מעומק הארץ, פי' אחרי שרכשת בקיאות תוכל לרדת לעומקם של הדברים ולחדש חידושי תורה שלך).

ה על ידי קבלת עול — כמו שור — ללמוד, יאסוף רב תבואות — ידיעות התורה.

גא. פירוש על כמה אגדות - הגר"א (המשך)

דהוי כהר תבור. שרוצה להגדיל עצמו כהר תבור, וכמו שאמרו, עתידין בתי כנסיות כו' שנאמר, כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא וכו' (ירמיהו טו, יח; מגילה כט א'), פי' רש"י למדנו שעבר כרמל ותבור את הים לתת עליהם התורה וכש"כ ע"כ ד"ה וככרמל, דרש בר קפרא מאי דכתיב למה תרצודן הרים גבנונים (ספרי פסח, יז), יצתה בת קול ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני כלכם בעלי מומין אתם אצל סיני וכו' אמר רב אשי שמע מינה האי מאן דיהיר בעל מום הוא (מגילה טז, ט).

והר תבור כמה הוי (ארבעה) [ארבעין] פרסה. שמראה בעצמו שאין חסר מן הקדושה כלום, כמו שאמרו, ד' פרושין הן וכו' פרוש מה חובתי ואעשנה, מה חובתי תו ואעשנה (ספרי כ"ב), ואמרו המקובלים כי מיום הרביעי עד השבת צריך להכין את עצמו לקדושה בכל רגע, ושבת קודש הוא עיקר הקדושה, וכן אמרו חז"ל בן שלשים לכת (אבות פ"א מ"א), כמו שנאמר, ורב תבואות בכת שור (משלי יז, ד), שיחזור תמיד מה שמע מרביותו, ואח"כ בן ארבעים לבינה (אבות טז) להבין ולפלפל, והם ג"כ ארבעה ימים עד שבעים שאז הוא ראוי לשיבה, כמו שאמרו חז"ל, זקן ויושב בישיבה (נדרים ס"א א'), יומא סח א'), וזה אודוילא בר יומא, ביום אחד הוא הולך מהלך ארבעה ימים לפי דעתו, וזה אמרו, הר תבור כמה הוי ארבעין פרסה, שהוא מהלך ארבעה ימים.

(ומשכי) [ומשאכא] דצואריה תלתא פרסה. כמו שאמרו, רב כי הוה חזי אסכוהא דאוויל אבתריה אמר הכי אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו אוי (אבות ב, ז; סנהדרין ז כ"א), ואמרו, אמר רב פפא שמע מינה האי עיבא תלתא פרסי מדלי (כ"ב פ"א כ"א), ורצה לומר שנדמה לו כאלו כבר עלה לתכלית הגדולה.

ובי מרבעתא דרישא פרסא ופלגא. שמניח ראשו בין הגדולים אף שיהיו גדולים כמשה רבינו ע"ה, שהיה חנייתו לפני המשכן באמצע מחנה ישראל, ומחנה ישראל היה שלש פרסה (סנהדרין ט כ"א), נמצא מסוף מחנה ישראל עד האמצע, פרסא ופלגא, והאי אודוילא הוא מערב רב (והר ח"א כ"א א') ועומד חוץ למחנה ישראל, אסנמ מניח ראשו במקום גדולים.

רמא כופתא וסכר לירדנא. פי' כאשר הוא רואה שאינו יכול לנצח את תלמיד חכם אז הוא מבאיש ריחם, כי כן דרכי הקנאה כשאינו יכול להגביה את עצמו אז הוא מבאיש ומסנף את חבירו, ואמרו, כל הפוסל וכו' (קידושין פ"ג א'), וזה כוונת אויב, כגללו לנצח יאבד (אבות ב, ז; מגילה, כמו שחשב הוא על תלמידי חכמים כן יאבד בעצמו, וזהו רמא כופתא וסכר לירדנא, כי התלמיד חכם נקרא ירדן).

וכל ענין המאמר הזה על קנאה, שהיא אחת משלש מדות של בלעם הרשע שהוא עין רעה (אבות פ"א מ"ט), וסדרן" כמו שחשב כאן, מתחילה יתרום נפש האדם על זולתו בודון לבו וגאווה, ואח"כ יתאוה לתאוה וכבוד, ואח"כ יקנא לכל אדם, וכן סדר דוד המלך ע"ה במוסור ק"ז, נפשם ברעה תתמוגג (ספרי פסח, טו), ברעה כוונתו בקנאת איש מרעהו, וכן אמר, תמותת רשע רעה, והוא קנאתו, ושונאי צדיק יאשמו (ספרי פסח, כג), כי רקב עצמות קנאה (משלי יז, ט).

או רוצה לומר ורמא כופתא. כי נהר ירדן שם מסבילין הנשמות לעלות אל ארץ החיים ארעא קדישא, והוא נגד הירדן המפסיק בין א"י לח"ל, אבל הרשעים מתוך שזוהמתן מרובה נשארים שם, ואינם יכולים לעלות מתוכה, וזה אמרו כגללו לנצח יאבד, ונשלם לו מדה במדה, שהיה רמא כופתא ומבאיש ריח חכמים, ועליהם אמר דוד נפשם ברעה שלהם תתמוגג שם בנהר ירדן, והגאווה ותאוה וכבוד חשב בפסוקים הקודמים יעלו שמים וכו' (ספרי פסח, טו) כנ"ל.

ו שם: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י ק"ו מהר כרמל והר תבור (שנקבעו לבסוף בא"י).

ו שם ליתא "תבור" אבל כן מוכח מהדרשה.

ח שהרים אלה בקשו שתנתן עליהם תורה, אבל נפסלו מפני שהיו גבוהים ובעלי מום, כי מי שמתגאה הרי הוא בעל מום, ודרש "גבנונים" מלשון "גבן" שהוא בעל מום.

ט פי' שאומר מה לעשות עוד ולא עשיתי וטראה עצמו כאלו קיים את הכל.

י שאמר שרכש וייעות עד שלשים, מגיל הזה מתחיל לשלול בהלכה, וכן זה משתלם בגיל ארבעים, כמ"ש בן ארבעים לבינה.

יא פי' במקום לחזור על מה שרבו לימדו חשב שכבר הגיע לשבעים וכבר הלך את ארבעה ה"ימים" משלשים לשבעים. מהלך אדם ביוני ליום הוא עשר פרסאות כמבואר בפסחים צד א' ומבואר לעיל במאמר ב: בין גלא לגלא.

יב פי' רב שהיה סיעת אנשים באה לכבוד אותו היה אומר פסק זה באיוב כדי שלא תזוז דעתו עליו.

יג פי' מכאן ומפסיק אחר מוכח שם) ראה שהענין גבוה שלש פרסאות.

יד שם: שהעושים להגדיל את שםם הם מערב רב, ומבא לעיל במאמר ג: הורסין בר ליליתא.

טו הערב רב לא היו בתוך מחנה ישראל כי לא נבנו בתוך השבטים, ועי' וזהו ח"ג רל"ב שאין השכינה שורה על ערב רב, והוא תרין על הגם רוח, שעליו אמרו (ספרי ח' א') אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם, ולכן האי אודוילא אינו נכנס למקום השראת השכינה.

טז שם: כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה לעולם וכל הפוסל אחרים מיתן סטוא פלמו פסול ואינו מדבר כשם אחרים לפסול.

יז ל"ם מקור לזה ועי' אדר"ג פ"ו ה"ב: והסילו אל הירדן.

יח היינו כל שלש המדות שבמשנה שם, עין רעה רוח גבוהה ונפש רחבה.

יט שעל הפרק זה נקבעו סיפורים אלה של רבב"ח כנ"ל תחילת מאמר א.

שם אמר רבה בר בר חנה לרדי חיזי לי אוריאל בר יומא וכו' המאמר הזה הוא תמוה מאוד עיין מהרש"א מה שפירש בזה, והנה אוריאל שפירש רש"י ראש האמת כפירוש מהרש"א שמרמו על יהושע שהוא משבט יוסף דכתיב ביה וקרני ראס קרניו. אך מה שמפרש בגוף סיפור המעשה שפירש שמשפר הגם שהיה לו בהעמדת השמש ושהיה שליט על מחנה ישראל קשה קצת למה לו לספר דברים המפורשים בכתוב וגם מ"ש רמז כופתא שמרמו על כפות הנלי הכהנים קשה קצת ולזה ללעג"ד שבא ליישב דרך מליצה מה שקשה לכאורה דאלל בקיעת היס במשה הוכרח ללעוק אל ד' כדכתיב וילעק משה אל ד' ויהושע בירדן לא הולך ללעוק לזה אמר שראה ברוח הקודש הטעם לזה שהוא ארבע"ט פרסי חסיב הזכות שה"ל בבקיעת הירדן והוא מה שהי' עם משה בהר סיני סמוך להר סיני וימר מכל ישראל וקיבל שם השפעת קדושה.

ומשבו דואחריה ג' פרסי הכוונה כי האלשיך על הקרא בשיר השירים לוארך כמגדל השן וגומר דהיינו הנדיקים סובלים יסורים לכפר על עון הדור ויהושע היה סובל לכפר מחנה ישראל שהוא מלחא פרסה. ומרבעתא דריבא פרסה ופלגא. שהיה נשיא השבט שהיה פרסה ופלגא פירוש דהלל מחנה ישראל הוא שלשה פרסה על שלשה פרסה ואם תכפיל אותם תמצא בהם תשעה פרסה. ואם תחלק לארבע דגלים הרי לכל דגל ב' פרסאות ורביע ואם תכפיל פרסה על פרסה ותמצא בהם תשעה פרסה. ואם תכפיל לארבע בהם גם כן שני פרסאות ורביע ויהושע היה נשיא משבט אפרים והוא ממונה על דגל מחנה אפרים. ורמז כופתא כלומר הקשר של כל הזכותם ביחד נקרא כופתא שבכח וקשר של כל הזכותם. ורמז על הירדן וסכרו. מה שאין כן במשה שהישראל היה הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה וגם הוא לא נקרא עדיין בהר סיני לכך הולך ללעוק בבקיעת היס מה שאין כן יהושע בירדן שהיה זכות ישראל והתורה גם כן לכן סכרו בקל :

22. מאמר הרא"ה

הנה יסוד התורה הוא ללמוד אותה לשמה וללמוד בקביעות. לא דרך מקרה. והלומד בקביעות לומד לשמה. משא"כ הלומד שלא לשמה לומד רק דרך מקרה. כדי שידע להזדיין בפני הבריות בתלמוד תורה. והנה אמרו חז"ל שהר תבור היה עליו תלמוד תורה רק לשעה כדאי' במגילה כט.א. והנה דרך הלומד תורה שלא לשמה, שהוא מעיין לפי שעה בכל ד' חלקי התורה, שהם פרדס, כדאי' באור נערב (ח"א פ"ו) להרמ"ק ז"ל בכת החוטאת שמגובה לבכו אומר שלו יאתה להיות שלם ג"כ בקבלה, כדרך שמשלים עצמו באיזה חכמה. אבל כיון שאין כונתו כ"א להתייר, ע"כ תמיד כשקורא בקול ומדבר בדברי תורה לא יעסוק בחלק הפשט. שהפשט הוא דבר השוה ורגיל בכל אדם ואין לו מקום להתייר עי"ז. ע"כ עיקר עסקו הוא רק לפרסם עצמו בג' חלקי דר"ס, ומהפשט יסיח דעתו. משא"כ העוסק בתורה לשמה, שהתורה עצמה חביבה עליו, אז כל עניני התורה שרים לו, דרוש ופשט ורמ"ס. והנה גם בג' חלקים שהוא עוסק להתייר לא יעסוק בכללותם, וכדברי חז"ל ע"פ ירועה זונות יאבד הון — כל האומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה מאבד הונה של תורה (עירובין סד. ב). וזה העוסק בתורה להתייר לגמרי אינו עוסק כ"א באותם החלקים שמשער שעי"ז יהיה לו תפארת וכבוד בין הבריות, ועי"ז אין התורה מקדשת מעשיו, ועי"ז מתחלל שם שמים, שלא די שאינו גורם לקדש שם שמים, ולתקן את אחרים, רק אדרבה אחרים מוסיפים סרה בראותם דרכיו מקולקלים. והנה משעברו ישראל את הירדן קבלו את הערכות בשלמות, כדברי חז"ל בסוטה (לו. ב), וענין הערכות שכ"א יראה לתקן את חבריו. וזה שע"י התורה הוא מקלקל לאחרים, כדברי חז"ל ביומא (פו. ב): ה"ד חילול השם, וכדה"כ 'באמור להם עם ד' אלה ומארצו יצאו' (יחזקאל לו. כ), הוא מנגד לתכלית ברית הערכות המיוחסת לירדן.

והנה אמרו חז"ל: הראם קרני נאות ואין כוחו גדול (ספרי, ברכה יז), והיינו שההולך רק אחר שיחה נאה ויופי ולא יראה לחזק כח קדושת נשמתו בכח דברי תורה אמיתי ויראה, והיינו אוריאל שלומד רק מה שהוא תפארת ונוי לפני הבריות, ולא מה שיוסיף כח נצחי לנשמתו בכח וחזק אמיתי, כדכתיב 'תנו עוז לאלהים' (תהלים סח סה). להוסיף כח בפמליא של מעלה. ויש רמז בלשון ג"כ שאור התורה מזולזל אצל עצמו, — שהלומד תורה לשמה מכיר מעלת התורה ויקרת ערכה, ויודע איך שמגעת את האדם לשלמות המופלא שאין למעלה הימנה, ע"כ כל דבר שבתורה חביב ויקר בעיניו, ות"ח יקרים בעיניו, כי יודע ערכם וכבודם, ע"כ אור יקר הוא בעצמו מצד תורת אלהיו שכלבו. אבל זה הלומד להתייר, ואין התורה אצלו כ"א כקישוט חיצוני להטעות את הבריות, לא יכיר חמדת התורה וקדושתה, ע"כ היא זילא בעיניו, אע"פ שיודע קצת מאורה, וזהו אוריאל. דהוי כהר תבור, פי' שהוא בר יומא כי יעמוד בשקידתו, כי מהרה יזנח

ג2. מאמר הראי"ה (המשך)

דברי תורה כיון שאינו דבק בתורה מצד קדושתה והוא כהר תבור שרק לפי שעה בא ללמוד תורה, ואין הקדושה מתקיימת בו, וזה אינו לומד בהדרגה להיות עמל בתורה להיות יגע בתורה, בתחילה למגרס והדר למסכר, מתחילה פשט ואח"כ רמז ורוש וסוד, כי לא יחפוץ בתבונה כ"א בהתגלות לבו, שהוא יודע דברי תורה הרבה, ובכל תושיה יתגלע. והר תבור כמה הוי ד' פרסי, שאע"פ שלומד רק באקראי הוא קופץ וכולע בלא ישוב הדעת והדרגה מכל ד' חלקי התורה פרד"ס, אבל כיון שאינו לומד כי אם להיות לו חן וכבוד בעיני העולם, ע"כ בי משכא דצווריה — פי' קולו שהוא מתיחס לצואר — אינו נותן קולו כי אם בג' פרסי, דהיינו בדרוש רמז וסוד, שבו יתנשא לומר שהוא חכם גדול, אבל הפשט ישליך אחרי גיוו, כי אין לו תפארת בזה. ע"כ לא ידע מקרא ומשנה כצורתה, וכל מה שלומד מפשט אינו כ"א כדי שיוכל להיות מתנשא עי"ז בג' החלקים האחרים להיות קורא בגרון להיות נגיד שמיה. וגם מאלה הג' לא בכולם יעסוק, כדברי החסיד בחוה"ל בהקדמה שהכסיל לא יעסוק כ"א באותם החלקים שיזדיין לפני בני אדם לפי ענין חבורתו ודורו. ע"כ עיקר מעיינו אינו כ"א במחצית מאותם שלמד מהג', ובי מרבעתי דראשיה, עיקר עיון רישיה ושכלו אינו כ"א פרסא ופלגא, כפי ענין הנצרך לבריות. ודימה שהתורה כל חלק שבה יש בו ענין הניכר לפני בני"א וענין שהוא רק מועיל לאוהבי השי"ת ושוקדי תורתו באמת. והעוסק בתורה לשמה אין חילוק בעיניו, כי גם הדברים הנצרכים לבריות יעסוק בהם לשם שמים, משא"כ זה האורזילא יכרוך רק הנצרך לבריות ובהם ישים מגמתו, וע"כ לא תועיל לו התורה להעמידו על דרך טובה ולקדש דרכיו, רק דרכיו ומדותיו מקולקלים, לא די שלא יקיים את תכלית הערכות שנכרת בירדן להועיל לזולתו בתורת ד' וקיום מצותיו, רק אדרכא כשרמא כופתא ותתגלה בהתתי' בכואו לידי איזה נסיון, ויראו הכל סרחונו וקלקול מדותיו, גורם להחטיא את הבריות, וסכריה לתועלת הירדן, כי המחטיא הוא הפך הערכות.

4.3 יחסי ישראל ואומות העולם

א3. חידושי הריטב"א

[עג, ב] אורזילא דימא' דהוי כהר תבור. פי' עופר של ראם, והכתוב אומר בדרך משל ותועפות ראם לו⁸, וזה היה משל שראה שיהיה אמונת הישמעאלים שקמה מהרה כמעט וראמה וגבהה, ובצואתם קלקלו הירדן שהוא אמונת ישראל.